



**Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi**  
**Turkey Journal of Theological Studies**  
**[Tiad-2017]**

**[TİAD], 2022, 6 (2): 583-608**

**Hz. Mûsâ Kıssasında Bazı Lafzî Müteşâbih Âyetler**

**Some Lafzî Mutashâbih Verses in The Parable of Moses**

**Nurettin ÇİFTÇİ**

**Dr. Öğretim. Üyesi, Hakkari Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi**

**Assist Prof. Hakkari University, Theology Faculty**

**nurettinciftci@hakkari.edu.tr**

**ORCID: 0000-0003-3950-9579**

**Makale Bilgisi / Article Information**

**Makale Türü / Article Types** : Araştırma Makalesi / Research Article  
**Geliş Tarihi / Received** : 16.09.2022  
**Kabul Tarihi / Accepted** : 19.12.2022  
**Yayın Tarihi / Published** : 31.12.2022  
**Yayın Sezonu** : Aralık  
**Pub Date Season** : December

**Atıf/Cite as:** ÇİFTÇİ, Nurettin. "Hz. Mûsâ Kıssasında Bazı Lafzî Müteşâbih Âyetler". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi. 6/2 (Aralık 2022): 583-608. doi: 10.32711/tiad. 1162769

**İntihal-Plagiarism:** Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by Turnitin.

**Etik Beyan/Ethical Statement:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Nurettin ÇİFTÇİ).

**Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License:** Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

**Copyright** © Published by Mustafa YİÇİTOĞLU

## Hz. Mûsâ Kıssasında Bazı Lafzî Müteşâbih Âyetler

### Öz

Kur'ân'ın muhtevasında kıssalar önemli bir yer tutmaktadır. Bu kıssaların her biri aynı uzunluğa sahip olmadığı gibi tekrar etme açısından da birbirinden farklılık arz etmektedir. Kur'ân'da en fazla tekrar edilen kıssalardan biri Hz. Mûsâ kıssasıdır. Kıssanın bazı kesitleri farklı sûrelerde bazen aynı bazen de farklı ifadelerle yer almaktadır. Bu ifadelerin birçoğu birbirinin benzeri olup tefsir literatüründe lafzî müteşâbih olarak ele alınmaktadır. Hz. Mûsâ kıssasında lafzî müteşâbih örnekleri bir hayli fazladır. Bu çalışmada sadece onun ilk vahiyle karşılaşması esnasında meydana gelen olaylarla ilgili âyetlerde geçen bazı müteşâbih lafızlar ele alınmıştır. Buna göre İfadelerdeki farklılıklar incelenmiş, bunların geçtiği surenin muhtevasına uygun farklılık gösterdiği ve bunun bir çelişki değil anlatım zenginliği olduğu görülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Tefsir, Hz. Mûsâ, Hz. Mûsâ kıssası, Lafzî Müteşâbih, Tekrar.

## Some Lafzî Mutashâbih Verses in The Parable of Moses

### Abstract

The Parables have an important place in the content of the Qur'an. Each of these parables does not have the same length, and they differ from each other in terms of repetition. One of the most repeated parable in the Qur'an is the parable of Moses. Some part of the parables about Moses are in different surah with the same or different expressions. Many of these expressions are similar and are known as lafzî mutashâbih in tafsir literature. There are many examples of lafzî mutashâbih in the story of Moses. In this study, only some mutashâbih words in the verses about the events that took place when he first encountered the revelation are discussed. Accordingly, the differences in the expressions were examined, it was seen that they differed according to the content of the sura in which they were used, and that this was not a contradiction but a richness of expression.

**Keywords:** Tafsîr, Moses, The Parable of Moses, Lafzî Mutashâbih, Repetition.



**Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi**

**Turkey Journal of Theological Studies**

[TİAD]

ISSN: 2602-3067

## Giriş

Kur'ân'da bir ifadenin benzerinin başka bir yerde bazen aynı lafızlarla bazen de bazı farklılıklarla geçmesi, Kur'ân'ın genelinde başvurulan bir üsluptur. Özellikle kıssalarda bu usluba sıkça rastlamak mümkündür. Kur'ân'da tekrarların var olduğu bir gerçektir ve Kur'ân'ın önemli özelliklerinden biridir. Ancak bu durum Kur'ân'a muhalif olanların tepkisini çekmiş ve Kur'ân'da çokça tekrar olduğunu ve onun anlamsız yere sözü uzattığını ileri sürerek bunu polemik konusu yapmışlardır. Buna cevap olarak âlimler de farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bazıları Kur'ân'da tekrarların olduğunu kabul edip bunu Arap dilinde de bir üslup güzelliği olarak kabul etmişler ve bunun özellikle te'kid/pekiştirme, tehvil/korkutma, takrir/onaylama, tespit/sağlamlaştırma ve tasvir/canlandırma amacıyla yapıldığı ifade etmişlerdir.<sup>1</sup> Bazıları ise lafızları aynen tekrar edilen âyetlerde bile tekrar bulunmadığını, onlarda mana olarak farklılık bulunduğunu ve bunun Kur'ân'ın i'caz özelliklerinden olduğunu söylemişlerdir.<sup>2</sup> Kur'ân'da aynı konu ile ilgili farklı yerlerde farklı lafızların kullanılması ilk dönemlerden itibaren İslam alimlerinin dikkatini çekmiş, bazıları bunu Müşkilü'l-Kur'ân kapsamında ele alırken<sup>3</sup> bazıları da bunu lafzî müteşâbih olarak değerlendirmiş ve çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır.<sup>4</sup>

Lafzî müteşâbih ile ilgili ilk çalışmalar daha çok Kur'ân'dan benzeşen âyetlerin kolayca ezberlenmesi ve âyetlerdeki değişik lafızların yanlış okunmaktan korunması için Nâfi ' (ö. 169/780) ve Kisâ'î (ö. 189/805) gibi kırâat imamları tarafından yapılmıştır. Daha sonra bu konuda Hatîb el-İskâfî (ö. 420/1029), Kirmânî (ö. 505/1111), İbnü'z-Zübeyr es-Şekâfî (ö. 708/1308), İbn Cemâ'a (ö. 733/1333) ve Zekeriyâ el-Enşârî (ö. 926/1520) gibi âlimler tarafından müstakil eserler telif edilmiştir.<sup>5</sup> Ayrıca bu konu İbn Cevzî (ö. 597/1201), Zerkeşî (ö. 794/1392) ve Suyûfî (ö. 911/1505) gibi bazı usûlcülerin de dikkatini çekmiş ve

<sup>1</sup> Bedruddîn Ebû 'Abdullah Muhammed b. Bahâdır b. 'Abdullah Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrüt: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2011), 3/500; Ebû'l-Faql Celâluddîn 'Abdurrahmân Suyûfî, *el-Itkân fî ulûmi'l-Kur'ân* ( Kâhire: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, 2008), 3/50; Ayrıca bk. Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 195-196; Mesut Okumuş vd., *Tefsir: El Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 411-414.

<sup>2</sup> Seyyid Kütub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân* (Beyrüt: Dâru's-Şurûk, 1425/2004),1/55; Demirci, *Tefsir Usûlü* 193.

<sup>3</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/500; Suyûfî, *el-Itkân*, 3/50.

<sup>4</sup> Ebu'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî İbnü'l-Cevzî, *Funûnu'l-efnân fî 'uyûni'l-Kur'ân*, thk Hasan Diyâ'u'd-Dîn 'İtr (Beyrüt, Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye,1408/1987) 376 vd; Suyûfî, *el-Itkân*, 3/50 ; Ebû'l-Faql Celâluddîn 'Abdurrahmân Suyûfî, *Mu'tereku'l-ekrân fî i'câzi'l-Kur'ân* (Beyrüt: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988), 1/66; Ebû'l-Faql Celâluddîn 'Abdurrahmân Suyûfî, *et-Taḥbîr fî 'ulmi't-tefsîr* (Beyrüt: Dâru'l-Fikr, 2001),110; Ebû 'Abdullah Muhammed b. Aḥmed İbn 'Aḳîle, *ez-Ziyâdetu ve'l-iḥsân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (eş-Şâriḳa, el-İmârātu'l-'Arabiyyetu'l-Mutteḥide: Merkezu'l-Buḥus ve'd-Dirâsât, 2006), 6/336-348.

<sup>5</sup> Haşim Özdaş, *Anlam ve Yorum Açısından Lafzî Müteşâbih âyetler* (Ankara: İlahiyât, 2021), 30.



onlar da bu âyetleri Tekrârü'l-Kur'ân yerine İlmü'l-Müteşâbih başlığı altında ele almışlardır.<sup>6</sup>

İbn Cevzî, *Funûnu'l-Efnân* ve *el-Müdhiş* isimli eserlerinde lafzî müteşâbih âyetleri, bir kelime yerine başka bir kelimenin veya bir harf yerine başka bir harfin gelmesi, bazı harflerin noksan veya ziyade olması ve kelime veya harflerin takdim ve te'hir edilmesi şeklinde üç başlık altında ele almıştır.<sup>7</sup> Zerkeşî, *el-Burhân* adlı eserinde lafızları tekrarlanan âyetleri İlmü'l-Müteşâbih babında Kur'ân âyetlerinden müteşâbih olan âyetlerden harf sayısınca birbirine benzeyenleri yirmi üç fasla ayırmıştır.<sup>8</sup> Bir bütün olarak aynı olan ve bazen kelimeleri aynı olup takdim te'hir şeklinde gelen âyetlerin listesini çıkararak Zerkeşî, birinci fasılda tek harf ile birbirine benzeyen âyetleri maddeler halinde şu şekilde sıralamıştır:

- a. Bir yerde âyetin başında bulunan bir lafzın diğer bir âyetin sonunda bulunması.
- b. Bir harf veya kelime fazlasıyla veya noksanlığıyla olması.
- c. Müteşâbih bir lafzın farklı yerlerde takdim-tehir olarak gelmesi
- d. Müteşâbih bir lafzın bir âyette marife başka bir âyette nekire olarak gelmesi.
- e. Müteşâbih bir lafzın bir âyette müfred başka bir âyette cemi' olarak gelmesi.
- f. Benzer âyetlerde farklı harflerin birbirlerinin yerine kullanılması.
- g. Benzer âyetlerde farklı kelimelerin birbirlerinin yerine kullanılması.
- h. Aynı lafzın bir yerde idğamlı başka bir yerde idğamsız kullanılması.<sup>9</sup>

Suyûtî ise *el-Itkân* adlı eserinde bu konuyu fi'l-âyâtî'l-müteşâbihât başlığı altında ele alarak âyetlerdeki takdim- te'hir, fazla-eksik, belirli- belirsiz, tekil ve çoğul gibi farklılıkların hikmet ve faydalarına işaret etmiştir. Ayrıca o, bu şekildeki lafzî müteşâbihi Kur'ân'ın i'câz yönleri arasında saymıştır.<sup>10</sup>

Klasik dönemin yanı sıra son zamanlarda bu konuda yapılan en önemli çalışmalardan bazıları, Muhammed Aydın'ın, Hâtib el-İskâfî'ye ait *Dürretü't-Tenzil ve Gurretü't-Tevîl* adlı eseri üzerinde yapmış olduğu doktora tezi, aynı kişinin *Kur'ân'da Benzer Âyetlerdeki Anlatım Farklılıkları* adlı çalışması, Yaşar

<sup>6</sup> Bk. İbnu'l-Cevzî, *Funûnu'l-efnân*,420-466; Suyûtî, *el-Itkân*, 3/266-270.

<sup>7</sup> İbnu'l-Cevzî, *Funûnu'l-efnân*,420-466; Ebu'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî İbnu'l-Cevzî, *el-Mudhiş*, thk. Mervân Kabânî, (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 18-22.

<sup>8</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*,1/78-93.

<sup>9</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*,1/78-86; Ayrıca bk. Haşim Özdaş, "Lafzî Müteşâbih Âyetlerdeki Anlam Farklılığı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2020), 231.

<sup>10</sup> Suyûtî, *el-Itkân*, 3/266-270.



Fatih Akbaş tarafından hazırlanan *Kısmî Farklılık İçeren Lafzî Müteşâbih Âyetlerin Belâgat İlmi ve Filolojik Açıdan Değerlendirilmesi* adlı doktora tezi, Muhammed Sağan tarafından hazırlanan *Kur'ân'ı Kerim Kıssalarında Müteşâbih Lafızların Anlaşılmasında Bağlamın Etkisi- Âdem, İbrâhim, İsmâil ve İsâ Kıssaları Çerçevesinde* adlı yüksek lisans tezi ve Mehmet Tüfekçioğlu'nun *Kur'an-ı Kerim'de Lafzî Müteşâbih Âyetler* adlı eseridir. Ayrıca bu konuda daha spesifik çalışmalar da yapılmıştır. Bunlardan bazıları, Ramazan Şahan'ın *Hiz. İbrâhîm'in Konukları Bağlamında Kur'ân'da Lafzî Müteşâbih*", Bilal Deliser'in *Müteşâbihu'l-Kur'ân'la İlgili Bir Tasnif Önerisi ve Müteşâbihlik Üzerine Yapılan Dil Tartışmaları*, Mahir Elcudi'nin *Kur'ân'da Benzer Âyetlerdeki Anlam Farklılıkları*, Mehmet Sait Sıcak'ın *Kur'ân'da Benzer Mana ve Lafızlarda Tefennüm* ve Haşim Özdaş'ın *Lafzî Müteşâbih Âyetlerdeki Anlam Farklılığı* adlı makaleleridir. Bütün bunlara karşılık müteşâbih lafızların benzerliği ve farklılığı üzerinde çalışmaları bulunan en önemli araştırmacılardan biri Muhammed Fâdil Şâlih es-Sâmerrâi'dir. Onun konu ile ilgili hem görüntülü sohbetleri hem de basılmış kitapları bulunmaktadır. Bunların başında Türkçe'ye de *Kur'ân'ın Edebî Dili Lafız-Ma'nâ Uyumu* ismiyle çevrilip İşaret Yayınlarından çıkan *Lemesâtun Beyâniyyetun fî Nusûsin minet-Tenzil* eseri gelmektedir. Ayrıca bu konu ile ilgili Haşim Özdaş'ın "*Anlam ve Yorum açısından Lafzî Müteşâbih Âyetler*" isimli bir kitabı da bulunmaktadır.

Yapılan bütün bu çalışmalara rağmen kanaatimizce lafzî müteşâbih üzerinde hâlâ yeterince durulmuş değildir. Bu açıdan konu üzerinde değişik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Özellikle Kur'ân kıssalarının her birinde bu konu ile ilgili sayısız örnek bulunmakta ve üzerinde çalışılmayı beklemektedir.

Kur'ân'da lafzî müteşâbihin en fazla bulunduğu yerler kıssalardır. Bu kıssaların başında Hz. Mûsâ kıssası gelmekte olup, içinde lafzî müteşâbih âyetlerin sayısı bir hayli fazladır. Hz. Mûsâ kıssası başlıca Bakara, Mâ'ide, En'âm, A'râf, Yûnus, Hüd, İbrâhîm, İsrâ', Kehf, Tâhâ, Mu'minûn, Şu'arâ', Neml, Kaşâş, Mu'min, Zuhruf, Zâriyât ve Nâzi'ât sûrelerinde geçmektedir. Bu sûrelerde bazen kıssanın aynı kesitleri anlatılırken bazen farklı bölümleri kısa veya geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Kıssada geçen bütün müteşâbih âyetleri ele almak bir makalenin sınırlarını aşacağından sadece birkaç örnekle yetinmek istiyoruz. Bu sebeple ele alacağımız örnekler Hz. Mûsâ'nın ailesiyle Medyen'den çıkarken soğuk bir kış gecesi bir ateş görmesi, ehlini vadide bırakıp ateşe doğru gitmesi, kendisine vadinin sağ yanındaki bir ağaçtan seslenilmesi, ilk vahye muhatap olması, asasının yılanı dönüşmesi ve elini koynuna sokup çıkarınca elinin parlaması olaylarını ele alan âyetlerde geçen müteşâbih lafızlarla sınırlı olacaktır. Söz konusu âyetler A'râf, Tâhâ, Şu'arâ', Neml, Kaşâş surelerinde geçmektedir.

Bu çalışmada ele aldığımız konu Hz. Mûsâ kıssasında geçen bazı lafzî müteşâbih ifadeler ile ilgilidir. Yaptığımız literatür taramasına göre daha önce



lafzî müteşâbih konusu ile ilgili çalışmalar yapılmışsa da Hz. Mûsâ kıssasında geçen lafzî müteşâbih ifadeler üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan çalışmamız kendi alanında özgün sayılabilir. Daha önce yapılan çalışmalarda Hz. Mûsâ kıssasında geçen bazı lafzî müteşâbih örnekler verilmişse de çalışmanın ana konusu bu değildir. Bizim çalışmamızda temel amacımız Mûsâ kıssasında çokça geçen bu tür ifadelerle dikkat çekmek ve bu ifadelerdeki farklılıkların hikmetlerini ve maksatlarını irdelemektir.

### 1. Lafzî ve Manevî Müteşâbih Kavramı

İki şeyin renk ve nitelik olarak birbirine benzemesi شَبَّهَ kelimesiyle ifade edilmektedir. Dolayısıyla iki şey arasındaki benzerlik شَبَّهَ, شَبَّهَتْ veya شَبَّهَتْ lafızlarıyla karşılanmaktadır. Bu manada altına benzediği için bakır için شَبَّهَ sözcüğü kullanılmaktadır.<sup>11</sup> Kelimenin تَقَاعَلَ babından olan تَشَابَهَ de “birbirine benzedi” “benzeşti” anlamına gelmektedir. Aynı kökten türemiş olan شَبَّهَتْ kelimesi “karıştırmak”; تَشَابَهَ kelimesi de “anlam olarak farklı olmakla beraber bir lafzın başka bir lafza benzemesi” için kullanılmaktadır. “Şekil yönüyle birbirine benzeyen” şeyler için مُشَبَّهَاتٌ; “birbirinin misli olan şeyler” veya “benzeşen, ayırt edilmesi zor olacak düzeyde birbirine benzeyen” şeyler için de مُتَشَابِهَاتٌ kelimesi kullanılmaktadır.<sup>12</sup> Başka bir deyişle müteşâbih, lafzın zahiren birbirine benzeyip manada farklı olmasıdır.<sup>13</sup>

Kur’ân’ın en önemli özelliklerinden biri müteşâbih bir kitap olmasıdır. *Āl-i ‘İmrân sûresinde geçen “هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ” (Kur’an’ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir.”<sup>14</sup> âyeti kitabın bir kısım âyetlerinin muhkem diğerlerinin müteşâbih olduğunu ifade etmektedir. Zümer sûresinde geçen “اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَلًا” (Allah, sözün en güzelini; âyetleri, (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir.”<sup>15</sup> âyeti de kitabın müteşâbih mesânî olduğunu vurgulamaktadır.*

<sup>11</sup>Halil b. Aḥmed el-Ferāhidī, *Kitābu’l-‘ayn*, thḳ. ‘Abdulḥamīd Hindāvī (Beyrūt: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmīyye, 1424/2003), 3/404; Ebu’l-Ḥüseyn Aḥmed b. Fāris b. Zekerīyyā Ibn Fāris. *Mu‘cemu mekāyisi’l-luḡa*. thḳ. ‘Abdusselām Muḥammed Hārūn. (Beyrūt: Dāru’l-Fikr, 1399/1979),3/243.

<sup>12</sup> Ferāhidī, *Kitābu’l-‘ayn*, 3/404; Ismā‘il b. Ḥammād el-Cevherī, *es-Şihāḥ tācu’l-luḡa ve şihāḥ el-‘arabiyye*. thḳ. Aḥmed ‘Abdulḡafūr ‘Aṭṭār (Beyrūt: Dāru’l-‘İlm li’l-Melāyīn,1399/1979),6/2236; Muḥammed b. Ya‘kūb Firūzābādī, *Ḳamūs’l-muḥīṭ* (Beyrūt: Muessesetu’r-Risāle, 2005), 1248, شَبَّهَ md.

<sup>13</sup> Zerkeşī, *el-Burhān*, 2/294.

<sup>14</sup> Āl-i ‘İmrān 3/7.

<sup>15</sup> ez-Zümer 39/23.





Âl-i 'İmrân sûresi 7. âyete göre Kur'ân âyetlerinin bir kısmı müteşâbihdir. Bazı âlimlere göre müteşâbih anlamı kapalı olan veya sadece Allah tarafından bilinen âyetlerdir.<sup>16</sup> Bu görüşte olanların başında sahabeden İbn 'Abbâs(ö. 68/687-688), İbn Ömer (ö. 73/ 693), Hz. 'Âişe (ö. 58/678), tabiinden 'Urve b. Zubeyr (ö. 94/713), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), sonraki dönemlerde de Kisâ'î (ö.189/805), Ferrâ' (ö. 207/822), Aḥfeş (ö. 215/830) ve Ebû 'Ubeyde(ö. 224/838) gibi kişiler gelmektedir. İbn 'Abbâs Kur'ân'a dair dört çeşit tefsir olduğunu bunun dördüncüsünün sadece Allah'ın bilebileceği tefsir olduğunu belirtmektedir.<sup>17</sup> Muhtemelen o, bununla müteşâbihleri kastetmektedir. Bazılarına göre de وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ yani derin bilgi sahibi olanlar da onu anlayabilirler. Bu görüşte olanların başında yine İbn 'Abbâs, Mucâhit b. Cebr (ö 103/721), Kâsım b. Muḥammed (ö. 107/725), er-Rebî' b. Enes (ö. 53/673), İmâm Şâfi'î'nin ö. 204/820) talebesi Rebî' b. Suleymân (ö. 270/844) ve İbn Kuteybe (ö. 279/889) gibi kimseler gelmektedir.<sup>18</sup>

Müteşâbih kavramını iki kısımda ele almak mümkündür. Birinci kısım muhkemin karşıtı olarak kabul edilen mânevî müteşâbihdir. Tefsir literatüründe müteşâbih kavramı daha çok muhkemin karşıtı olan ve “anlamı anlaşılmayan veya birden fazla anlama gelip hangisinin kastedildiği tam olarak bilinmeyen ifadeler” olarak bilinmektedir. Yani gerçek manası mı yoksa mecaz manası mı veya anlam olarak eşit ihtimalli olup hangisinin tam olarak kastedildiği anlaşılmayan mücmel ifadeler de müteşâbih olarak isimlendirilmiştir.<sup>19</sup> Dolayısıyla müteşâbih kavramı için genel olarak duyularla veya akıl yoluyla anlaşılması güç olan rûh, arş, kürsü, kalem, sûr, saât, dabbetu'l-arz gibi varlıkların yanı sıra; Allah'ın eli, yüzü, gelmesi gibi O'nun zat ve sıfatlarıyla ilgili olup ne kastedildiği O'ndan başka kimsenin bilmediği ifadeler için kullanılmaktadır. Bir de tam olarak kendisinden ne kastedildiği bilinmeyen

<sup>16</sup> Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, thḳ. 'Abdullâh Maḥmûd Şehhâte(Beyrût: Mu'essesetu't-Târîḫi'l-'Arabî, 2002), 1/264; 'Abdurrahmân b. Muḥammed b. Ebî Ḥâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thḳ. Es'ad Muḥammed e ṭ-Ṭayyib (Mekke: Mektebetu Nizâr Muştafâ el-Bâz, 1417/1997), 2/594. Ebû Ca'fer Aḥmed b. Muḥammed en-Neḥḥâs, *Me'âni'l-Kur'ân'il-Kerîm*. thḳ. Muḥammed 'Alî eş-Şâbûnî, 6 Cilt (Mekke: Merkezu İhyâi't-Turâşî'l-İslâmî, 1988), 1/344; Taḳıyuddin Ebû'l-'Abbâs Aḥmed b. 'Abdulḥâlim İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetevâ*. thḳ. 'Âdil el-Cezzâr-Enver el-Bâz(Medine:Mucemme'u'l-Melik Fehd li Ṭaba'atî'l-Muşḥafi'ş-Şerîf, 1425/2004)17/420.

<sup>17</sup> Ebû'l-Kâsım el-Ḥuseyn b. Muḥammed Râğıb el- İsfahânî, *Muḳaddîmetu câmi'i't-tefâsîr*, thḳ. Aḥmed Ḥasan Ferhât (Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1405/1984), 87; Faḥruddîn Muḥammed b. 'Ömer b. Ḥuseyn b. Ḥuseyn b. 'Ali et-Teymî el-Bekrî er- Râzî, *Mefâtiḫu'l-ğayb (Tefsîru'l-kebîr)*, thḳ. Seyyid 'İmrân (Kâhire: Dâru'l-Ḥadîs, 2012), 4/ 174-175.

<sup>18</sup> bk. Özdaş, *Lafzî Müteşâbih Âyetler*, 21-22.

<sup>19</sup> bk. Ebû'l-Kâsım el-Ḥuseyn b. Muḥammed er-Râğıp el-İsfahânî, *el-Mufredât fi ğarîbi'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rif, ts.), 254, شبه md.; Muḥammed b. Mukrim İbn Manzûr, *Lisânu'l-'arab* (Kâhire Dâru'l-Ma'arif, ts.), 25/2189, شبه md.



hurûf-ı mukattaa gibi konuların müteşâbih olarak kabul edildiği bilinmektedir.<sup>20</sup> Çünkü daha ilk dönem tefsirlerinde öncelikle müteşâbih için hurûf-ı mukattaa'nın örnek verildiği görülmektedir. Ancak bu kapsama girenler anlamı anlaşılmayan âyetler olarak kabul edilmesine rağmen hakkında birçok şey söylenmiştir.<sup>21</sup>

İkinci kısım da lafzî müteşâbihtir. İlk dönemlerde müteşâbih kavramını muhkemin karşıtı olarak açıklayan yaklaşıma karşın diğer bazı alimler benzeşen âyetler şeklinde açıklamışlardır.<sup>22</sup> Nitekim Mucâhid b. Cebr, Sa'id b. Cubeyr (ö. 94/713), Hasan el-Başrî(ö. 110/728), Zeyd b. Eslem(ö. 136/754) ve oğlu 'Abdurrahmân b. Zeyd(ö. 182/798) gibi ilk dönem bazı müfessirleri müteşâbihin, bir âyetin benzerinin Kur'ân'ın başka yerinde olması şeklinde anlamışlardır. Mesela Mucâhid b. Cebr, müteşâbih âyetlerle ilgili birbirini doğrulayan ve manası birbirine benzeyen âyetler olduğunu ifade etmektedir.<sup>23</sup> 'Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem de müteşâbihin lafzî tekrar edilen âyetler olduğunu söyleyerek buna peygamber kıssalarından da bazı örnekler vermektedir.<sup>24</sup>

Lafzî müteşâbih kavramı ile ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bunlardan bazılarını şu şekilde zikretmek mümkündür:

- Lafızları tekrar edilen âyetler.<sup>25</sup>
- Lafızları benzer manaları farklı veya lafızları farklı manaları benzer âyetler.<sup>26</sup>
- Değişik formlar ile bir kıssanın farklı fasıllarla zikredilmesi.<sup>27</sup>
- Lafızları farklı olup mana olarak birbirine benzeyen âyetler.<sup>28</sup>

<sup>20</sup> bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Müteşâbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/206.

<sup>21</sup> Nurettin Çiftçi, *Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri* (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2019),55.

<sup>22</sup> Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed en-Neħhâs, *Me'âni'l-Kur'ân'il-Kerîm*. thk. Muhammed 'Alî eş-Şâbüni, 6 Cilt (Mekke: Merkezi İhyâi't-Turâsî'l-İslâmî, 1988) I/346.

<sup>23</sup> Takıyuddîn Ebû'l- 'Abbâs Ahmet b. 'Abdulhâlim İbnTeymiyye, *Mecmûu'l-Fetevâ* (Medine, 1425), 17/422; Ebû'l-Fidâ İsmâ il b. Ömer İbnKesîr, *Tefsîru'l-Kur' âni'l- 'Azîm* (Beyrüt: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2012), 1/313.

<sup>24</sup> İbnTeymiyye, *Mecmûu'l-Fetevâ*, 17/422.

<sup>25</sup> Ebû Ca'fer Muhammed el-Hasan et-Tûsî, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*(Beyrüt: Dâru İhyâi't-eṭ-Turâsî'l- Arabî, ts.),2/395; Suyûtî, *el-İtkân*, 3/50

<sup>26</sup> Ebu'l-Hasan b. Keysân en-Naħvî İbnKeysân, *Ma'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, thk. Muhammed Maħmûd Muhammed Şabrî el-Cubbe (Kâhire: Mektebetu'l-İmâm el-Buħârî li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2013), 368-369. Ayrıca bk. Muhammed Reşîd Rıdâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (tefsîru'l-menâr)*(Mışr: Dâru'l-Menâr, 1367/1947), 3/165.

<sup>27</sup> Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/78.

<sup>28</sup> Taberî, *Câmi' u l-beyân*, 5/196-197.





Daha ilk dönemlerde Mucâhid, Hasan el-Başrî, Sa'îd b. Cubeyr, Zeyd b. Eslem gibi bazı müfessirlerin benzeşen âyetler şeklinde ifade ettikleri şeyin lafzî müteşâbih olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunun kavram olarak kullanılması daha sonraki dönemlerde olmuştur.

## 2. Hz. Mûsâ Kıssasında Lafzî Müteşâbih Âyetlere Dair Bazı Örnekler

Hz. Mûsâ kıssasının her merhalesinde lafzî müteşâbih âyetlere rastlamak mümkündür. Farklı sûrelerde anlatılan kıssanın farklı kesitlerinin bazı yerlerde farklı, bazı yerlerde ise aynı ifadelerle anlatıldığı görülmektedir. Bunların başında ilk vahye muhatap olduğu anda gelişen bazı olaylarla ilgili âyetler gelmektedir.

Hz. Mûsâ Medyen'den çıkarken soğuk bir gece vakti Tuvâ vadisine geldiği zaman Tûr'un sağ tarafında bir ateş görmüş ve ailesine, orada beklemelerini, kendisinin bir ateş gördüğünü, gidip ondan bir köz alacağını veya kendisine yol gösterecek bir işaret bulacağını söylemişti. Hz. Mûsâ ateşe yaklaşıncâ vadinin sağ yanındaki bir ağaçtan kendisine bir ses gelmiş ve böylelikle vahye muhatap olmuştu. Bu olay Kur'ân'ın birkaç yerinde geçmekte ancak her birinde farklı ifadeler kullanılmaktadır. Bunların ilki Tâhâ sûresinde geçen şu âyetlerdir:

إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدٍ عَلَىٰ النَّارِ هُدًىٰ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَىٰ إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًىٰ وَأَنَا أَخَذْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ<sup>29</sup>  
وَمَا تِلْكَ بِبَيْمِينِكَ يَا مُوسَىٰ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأُشْعِرُ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي وَلِي فِيهَا مَرْبُوحٌ آخَرٌ قَالَ أَلْقَاهَا يَا مُوسَىٰ فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَحْفَ سُنْعِيدُهَا سبِيْرَتَهَا الْأُولَىٰ<sup>30</sup>

Konu ile ilgili ikinci pasaj Neml sûresinde geçen şu âyetlerdir:

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَاتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ يَا مُوسَىٰ إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ وَأَلْقَىٰ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَىٰ لَا تَحْفَ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيْ الْمُرْسَلِينَ<sup>31</sup>

<sup>29</sup> “Hani bir ateş görmüştü de ailesine, siz burada kalın, ben bir ateş gördüm (oraya gidiyorum). Umarım ondan size bir kor ateş getiririm yahut ateşin başında, yol gösterecek birini bulurum” demişti. Ateşin yanına varınca, ona şöyle seslenildi: “Ey Mûsâ! Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen Mukaddes vadi Tuvâ'dasın. Ben seni (peygamber olarak) seçtim. Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle.” (Kur'ân-ı Kerim Meâli, Çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin(Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), Tâhâ 20/10-13.)

<sup>30</sup> “Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ? Mûsâ dedi ki: “O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarımı yaprak silkelerim, onunla başka işlerimi de görürüm. Allah, “Onu yere at ey Mûsâ” dedi. Mûsâ da onu attı. Bir de ne görsün o, hızla akan bir yılan olmuş! Allah, Şöyle dedi: “Tut onu. Korkma! Biz, onu yine eski durumuna döndüreceğiz.” (Tâhâ 20/17-21.)

<sup>31</sup> “Hani Mûsâ, ailesine, “Ben bir ateş gördüm, ondan size bir haber yahut ısıması diye bir kor ateş getireceğim” demişti. (Mûsâ) Ateşe varınca ona şöyle selendi: “Ateşin başındaki de çevresindekiler de kutlu olsun! Âlemlerin Rabbi olan Allah, eksikliklerden uzaktır. “Ey Mûsâ Gerçek şu ki, ben mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ım”(en-Neml 27/7-9.)



Konu ile ilgili üçüncü pasaj da Kaşâş sûresinde geçen şu âyetlerdir:

فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا  
بِخَبْرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ  
يَا مُوسَىٰ إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تُهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَىٰ أَقْبِلْ وَلَا  
تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْأَمِينِينَ<sup>32</sup>

Bu pasajların üçünün de Mekkî sûrelerde yer aldıkları ve birbirine yakın zamanlarda nazil oldukları görülmektedir. Nüzul sıralamasına göre ilk âyet pasajı 45. sıradaki Tâhâ sûresinde, ikincisi 48. sırada yer alan Neml sûresinde, üçüncüsü ise 49. sıradaki Kaşâş sûresinde geçmektedir. Bu sıralamaya göre ilk âyetlerde konu kısa ve veciz olarak, daha sonraki âyetlerde ise ilave kelimelerle daha geniş bir şekilde anlatılmaktadır.

### Birinci Örnek: Hz. Mûsâ'nın Ateşi Görmesi

Kur'ân'da Hz. Mûsâ kıssası anlatılırken onun ailesiyle Medyen'den çıkarken bir gece bir ateş gördüğü ifade edilerek başlanmakta ve bu konu Kur'ân'da üç farklı sûrede anlatılmaktadır. Bu üç sûrede geçen âyetlerdeki benzerlik ve farklılıklar aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Kaşâş 28/29	Neml 27/7.	Tâhâ 20/10.
فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبْرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ	إِذْ قَالَ مُوسَى لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَاتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبْرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِسِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ	إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْذُ عَلَى النَّارِ هُدًى
<b>Benzer ifadeler</b>		
قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا		فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا
إِنِّي آنَسْتُ نَارًا	إِنِّي آنَسْتُ نَارًا	إِنِّي آنَسْتُ نَارًا
لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا		لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا
لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ	لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ	
<b>Farklı ifadeler</b>		
فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا	إِذْ قَالَ مُوسَى لِأَهْلِهِ	إِذْ رَأَىٰ نَارًا

<sup>32</sup> "Mûsâ, süreyi tamamlayıp ailesiyle yola çıkınca, Tûr tarafında bir ateş görmüş ve ailesine, "siz burada kalın, ben bir ateş gördüm, (oraya gidiyorum). Umarım oradan size bir haber ya da ısınmanız için ateşten bir kor getiririm" dedi. Mûsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslendi: "Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım, Değneğini (yere) at." (Mûsâ, değneğini attı). Onu bir yılanmış gibi süratle hareket eder görünce, arkasına bakmadan dönüp kaçtı. (Bu sefer şöyle seslendi "Ey Mûsâ! Beri gel, korkma. Çünkü sen güvenlikte olanlardansın." (el-Kaşâş 28/29-31.)



بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَى النَّارِ هُدًى	سَاتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبْرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ	بِخَبْرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ
---	--	--------------------------------------

İlk âyet olan Tâhâ 10'da *إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ "Hani o bir ateş gördü ve dedi ki"* şeklinde başlarken, ikinci âyet olan Neml 7'de *إِذْ قَالَ "Hani o, dedi ki"* diye başlamaktadır. Yine Tâhâ 10. âyet *فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُتُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا "Benun üzerine o ehline burada durun ben bir ateş gördüm"* şeklinde devam ederken Neml 7. âyet ise *فَقَالَ مُوسَى لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا "Mûsâ ehline ben bir ateş gördüm dedi"* diye devam etmektedir. Görüldüğü gibi her üç sûrede de *إِنِّي آنَسْتُ نَارًا* ifadesi kullanıldığı halde her bir sûrede diğerine göre fazla veya noksan ifadeler geçmektedir. Örneğin Tâhâ sûresinde konunun başında *رَأَى* fiili kullanılırken diğer iki sûrede kullanılmamıştır. Her üç sûrede de Hz. Mûsâ'nın ateşi gördüğü *آنَسَ* fiili ile ifade edilmektedir. *آنَسَ* fiili ن س آ harflerinden meydana gelmekte olup sözlükte "farkına varmak, idrak etmek, vahşi olan her şeyin muhalifi yani evcilleşen ve ehlileşen" anlamlarına gelmektedir.<sup>33</sup>

Başka bir farklılık da Tâhâ 10. âyet *لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَى النَّارِ هُدًى "belki ben ondan bir kor getiririm veya o ateşten bir yol bulurum"* şeklinde biterken, Neml 7. âyette ise *سَاتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبْرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ "Size ondan bir haber getireceğim veya ısınmanız için size bir köz getiririm"* şeklinde tamamlanmaktadır. Bu iki âyette kısaca Hz. Mûsâ'nın ilk vahiy aldığı olayla başladığı için böyle bir giriş yapıldığı görülmektedir. Aynı konuyu işleyen üçüncü âyet olan Kaşâş 29. âyet ise kıssanın önceki kısmından yani Medyen'den çıkışından sonraki aşamasıyla devam ettiği için *فَلَمَّا قَضَى مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ "Mûsâ o süreyi doldurup yola çıkınca"* diye başlamaktadır. Tâhâ 10. âyette olduğu gibi burada da Hz. Mûsâ bir ateş gördüğü ve ailesine *"siz burada durun belki size bir haber veya bir ateş getiririm"* dediği ifade edilmektedir. Ancak Tâhâ 10. âyette farklı olarak Kaşâş 29. Ve Neml 7. âyette de *لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ "umulur ki ısınırsınız"* ifadesi kullanılmaktadır.

Tâhâ 10. âyette Hz. Mûsâ, önce *لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ "belki ondan size bir kor getiririm"* sonra da *أَوْ أَجْدُ عَلَى النَّارِ هُدًى "belki ateşin yanında size bir yol bulurum"* demektedir. Neml 7. âyette ise o, takdim tehir ile önce *سَاتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبْرٍ "size ondan bir haber getireceğim"*, Kaşâş 29. âyette de önce *لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبْرٍ "belki ondan size bir haber getiririm"* sonra da *أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ "ya da size ısınmanız için bir köz getiririm"* şeklinde bir ifade kullanılmaktadır.

Konu ile ilgili ikinci âyet olan Neml 7. âyette de Hz. Mûsâ'nın, bir ateş gördüğünü, ehline ondan bir haber veya ısınmaları için bir kor getireceğini söylediği geçmektedir. Tâhâ 10. âyette Hz. Mûsâ, ehline *امْكُتُوا "burada durun"* derken Neml 7. âyette ise bu ifade yer almamaktadır. Ancak onun *آتِيكُمْ "ben size getiririm"* sözüyle onlardan orada beklemelerini istediği anlaşılmaktadır. Yine

<sup>33</sup> Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa* (Beyrüt: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 1/145.



o, ilk âyette önce *“size ateş koru getiririm”* *“size ateşte bir hidayet bulurum”* derken ikinci âyette ise önce *“size ondan bir haber getireceğim”*, sonra da *“veya ondan sizin için bir kor getiririm”* demektir. Dolayısıyla, ateşten bahsedilirken bir yerde *بِشَهَابٍ قَبَسٍ* derken başka yerde sadece *بِقَبَسٍ* bir başka yerde de *أَوْ جَدْوَةٍ مِنَ النَّارِ* ifadesini kullanmaktadır.

Ṭāhā ve Kaşşâ sûrelerinde *لَعَلِّي* şeklinde terecci (beklenti içinde olma) ifadesi kullanılırken en-Neml sûresinde ise *kat’iyyet* ifadesi kullanılmaktadır. Bu farklılık sûrelerin genel muhtevasında da görülmektedir. Özellikle Kaşşâ sûresinde on yerde *لَعَلَّ* “umulur ki” ifadesi varken Neml sûresinde iki yerde vardır. Buna karşın Neml sûresinde *kat’iyyet* ifadesi daha çok kullanılmaktadır. Zira Ṭāhā ve Kaşşâ sûrelerinde *لَعَلِّي* terecci ifadesinden sonra *آتَيْتُكُمْ* kelimesi kullanılırken Neml sûresinde ise *لَعَلِّي* terecci ifadesi kullanılmadan *kat’i* bir şekilde önce *آتَيْتُكُمْ* sonra da *سَاتِيئُكُمْ* ifadesi kullanılmaktadır. Neml sûresinde geçen *إِثْنَانٍ* yani getirmek ondaki yakînin kuvvetini ve nefsindeki güveni te’kit etmektedir. Zira te’kit kuvvete delalet eder ve Neml sûresindeki bu te’kit Kaşşâ ve Ṭāhâ sûrelerinde bulunmamaktadır. Örneğin Neml sûresinde *اتى* fiili on iki yerde geçerken Kaşşâ sûresinde altı defa tekrar edilmiştir.<sup>34</sup> Dolayısıyla her bir lafzın içinde bulunduğu sûrenin üslubunun dikkate alınması ve o sûrenin bütünlüğü içinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Aynı konu ile ilgili kullanılan lafızların bu şekilde bir yerde *kat’iyyet* başka bir yerde terecci ifade etmesi âyetler arasında uyumsuzluk olduğu vehmine sebep olabilmektedir. Bu şekilde birinde umut diğerinde kesin bilgi ifade edildiği için Neml 7. âyet ile Kaşşâ 29. âyet arasında uyumsuzluk olduğu düşüncesine Zemaşşerî (ö. 538/1144), bazen umutlu kişi, umudunun güçlü olduğu anda, başarısız olma ihtimalini de göz önünde bulundurarak: ‘Şunu yapacağım; şöyle olacak’ diyebilir<sup>35</sup> diye cevap vermektedir.

Zemaşşerî Neml sûresinde Ṭāhā ve Kaşşâ surelerinden farklı olarak *إِثْنَانٍ* fiilinin gelecek ifade eden *س* harfiyle *سَاتِيئُكُمْ* şeklinde ifade edilmesi ile ilgili de Hz. Mûsâ’nın geç de olsa mutlaka ateşi getireceğine vurgu yaptığına yani bu şekilde bir ifade kullanarak er geç ateşi getireceğine dair ailesini hazırlamaya çalıştığına veya mesafenin uzaklığına işaret ettiğini dile getirmektedir.<sup>36</sup>

Ayrıca âyetlerde *سَاتِيئُكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ* أو *آتَيْتُكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ* أو *أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى* ve *لَعَلِّي* *آتَيْتُكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ* أو *أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى* *و* yerine *و* bağlacının kullanılması Hz. Mûsâ’nın her iki

<sup>34</sup> bk. Fâdıl Sâlih Sâmerî, *Lemesâtun beyâniyyetun fi nusûsin mine’t-tenzîl* (‘Amman: Dâru ‘Ammâr, 1423/2002), 105.

<sup>35</sup> Maḥmūd b. ‘Ömer Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an ḥaḳā ‘iki gavâmiḳi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fi vucûhi’t-te ‘vîl* (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘Arabi, 2006), 3/264.

<sup>36</sup> Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 3/264.



ihtiyacı birlikte elde etmezse de birini alabileceğini düşündüğünü söylemek mümkündür. Çünkü Hz. Mûsâ Allah'ın kendisini her ikisinden mahrum etmeyeceğine dair O'na sonsuz güven durmaktadır. O, mutlaka birini elde edeceğine hatta her ikisini birden elde edeceğine dair umut besleyerek *لَعَلِّي*/umuyorum ifadesini kullanmaktadır.<sup>37</sup>

Âyetlerde geçen iki isteğin biri dünyaya diğersinin de ahirete dönük olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü ateşi elde etmek dünya ile alakalı hidayeti bulmak ise ahiret ile alakalıdır. Hz. Mûsâ da Allah'ın kendisini her ikisinden mahrum bırakmayacağına mutlaka ikisinden birinin kendisine verileceğine inanıyordu.<sup>38</sup> Allah da onun bu güvenine binaen kendisine her iki nimeti birden vermiştir.

Âyetlerde ateşten bahsedilirken bu şekilde farklı ifadelerin kullanılması önemlidir. Çünkü aralarında fark vardır. Şihâb "parlayan ateşten şu'le"dir. "Kabes", alınan şey için kullanılmaktadır. Bunun için birinden ilim almak için *قَبَسَ الْعِلْمِ* denilmektedir.<sup>39</sup> Dolayısıyla *بَقَيْسٍ مِنْهَا* veya *بِشِهَابٍ قَبَسٍ* ifadesi "büyük bir ateşten alınan ateş şu'lesi başka bir deyişle mikbas yani meşaledir. Cezve *جَذْوَةٌ* ise "cemre/kor veya nar/ateşten bir kabse/meş'ale" anlamındadır. Bunun için cezve "yanan odundan kalan bakiye" veya "alevsiz ateş" için kullanılmaktadır.<sup>40</sup> Bu durumda şihabla (ateşten parlayan alevle) gelmek cezve ile (kor ateşle) gelmekten daha güzeldir. Çünkü alevli ateş hem çevresini aydınlatır hem de daha fazla ısı verir. Oysa cezve (kor ateş) şihab gibi değildir. Ayrıca şihab kelimesi kabes ile vasıflanmıştır. Ondandır aşırılmış veya taşınmış gibi bir sıfat kullanılmamıştır. Bu da Hz. Mûsâ'nın güçlü bir şekilde kendinden emin ve sebatlı bir kalple: "ateşe gideceğim ve ondan parlayan bir şu'le kabs edeceğim" dediği anlaşılmaktadır.<sup>41</sup> Kaşâş sûresinde ise "o ateşten bir cezve getireceğim demiş ama o cezveyi ateşten kabs edeceğini söylememiştir. Cezve için de kabes vasfı kullanılmamıştır. Dolayısıyla şihab cezveden daha faydalı olduğu ve onda sebat ve kalp kuvvetine delalet bulunduğu için birinci halin mükemmel ve daha tam olduğundan şüphe yoktur. Tâhâ sûresinde ise sadece ondan bir kabes alınacağı söylenmiştir.

Bu durumda Hz. Mûsâ'da korkunun hâkim olduğunu ele alan âyetlerde *جَذْوَةٌ* "cemre/kor"; korkunun olmadığı kendine güvenin hâkim olduğunu anlatan âyetlerde ise *بِشِهَابٍ قَبَسٍ* "parlayan ateşten şu'le" zikredilmiştir. Nitekim Neml

<sup>37</sup> Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 3/264.

<sup>38</sup> Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 3/264.

<sup>39</sup> Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-muḥîṭ*, 564.

<sup>40</sup> Ebü Senâ Şihabuddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ân'il-'Azîm ve's-Sab'i'l-Meşânî* (Beyrût: İhyâu't-Turâsî'l-'Arabî, ts.), 20/72.

<sup>41</sup> Esîru'd-Dîn Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî b. Yûsuf el-Endulusî Ebü Ḥayyân, *Tefsîru'l-baḥri'l-muḥîṭ* (Beyrût: Dâru'l-İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, ts.), 7/72.





sûresinde Hz. Mûsâ tebliğ vazifesiyle görevlendirilirken endişelerini dile getirmeyen Kaşâş sûresinde “ben onlardan birini öldürmüştüm bu sebeple onların beni öldürmelerinden korkuyorum”<sup>42</sup> ve “beni yalanlamalarından korkuyorum”<sup>43</sup> diyerek, Tâhâ sûresinde de önce kendisini ifade edememe kaygısını<sup>44</sup> sonra da Firavun’un kendilerine bir kötülük edeceğini ve aşırıya gideceğini<sup>45</sup> söyleyerek endişelerini dile getirmektedir.

Bütün bunlardan sonra Hz. Mûsâ’nın ateşin yanına geldiğini ifade eden iki farklı kullanım için şunları söylemek mümkündür: Neml sûresinde Hz. Mûsâ ateşten bir kor veya ondan bir haber getireceğini kesin ifadelerle dile getirirken Kaşâş ve Tâhâ surelerinde getireceğini ümit ettiğini söylemiştir. Bundan dolayı görev açısından bir iş için kesin söz vermek yapabileceğini ümit ettiğini söylemekten daha zordur. Ancak Hz. Mûsâ, Neml sûresinde kesin yapacağını ifade ederken Allah’a tevekkül etmektedir. Bu da Hz. Mûsâ’nın kesin yapacağı şey için Allah’a dayanarak yapabileceğini hesaplayarak hareket ettiği, ihtimalli olan şeyler için ise sadece “ümit ediyorum” diyerek hareket ettiği görülmektedir. Dolayısıyla Neml suresindeki ifadeler, görev ve sorumluluğun zorluğunun Kaşâş ve Tâhâ sûrelerine göre daha fazla olduğunu göstermektedir. Nitekim Neml sûresinde Hz. Mûsâ’nın kavmine gönderildiğinden bahsedilirken Kaşâş ve Tâhâ sûrelerinde ise onun Firavun ve etrafındakilere gönderildiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla görev ve sorumluluk açısından bütün bir topluma gönderilmek hem kapsamı hem de işin meşakkati açısından sadece yöneticilere gönderilmekten daha zahmetlidir.

Kur’ân Arapça bir kitaptır oysa Hz. Mûsâ’nın kıssasında geçen konuşmalar Arapça lisanıyla ifade edilmemiştir. Hz. Mûsâ Arapça dışında bir dil yani İbranice konuşuyordu. Ancak onun İbranice ifade ettiği şeyler Kur’ân’da Arap lisanıyla dile getirilmiştir.<sup>46</sup> Dolayısıyla farklı ifadelerle bunu dile getirmesi bir çelişki değildir. Ayrıca farklı surelerde geçen aynı konu ile ilgili farklı lafızlar o suredeki insicamı bozmayacak bir üslupla ifade edilmiştir. Bu da Kur’ân’da farklı lafızların kullanılmasının bir çelişki değil aksine bir zenginlik olduğunu göstermektedir. Çünkü Kur’ân’ın sureleri ve âyetleri kendi aralarında tam bir tenasüp içermektedir.<sup>47</sup>

<sup>42</sup> el-Kaşâş 28/ 33.

<sup>43</sup> el-Kaşâş 28/ 34.

<sup>44</sup> bk. Tâhâ 20/25-28.

<sup>45</sup> bk. Tâhâ 20/45.

<sup>46</sup> Ebû ‘Abdullah Muḥammed b. ‘Abdullah el-İsbehânî el-Ḥatîb el-İskâfî - thk. Muḥammed Mustafa Aydın, *Durretu’t-tenzîl ve ğurretu’t-te’vîl*. (Mekke: Câmî’atu Ummu’l-Ḳurâ, 2001), 889-891.

<sup>47</sup> Fâdîl Şâlih Sâmerî, *et-Ta’biru’l-Kur’ânî* (Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1439), 23.





## İkinci Örnek: Hz. Mûsâ'nın Ateşin Yanına Varması

Hz. Mûsâ'nın ateşin yanına yaklaştığını anlatan kısımda da farklı ifadeler kullanılmıştır. Bunlar aşağıdaki tabloda belirtildiği gibi şu üç yerde geçmektedir.

Kaşş 28/30.	Neml 27/8-9.	Tâhâ 20/11-13.
فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِي مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَأْمُوسَىٰ إِلَيَّ أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ	فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ يَأْمُوسَىٰ إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ	فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَأْمُوسَىٰ إِلَيَّ أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ
Benzer ifadeler		
فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ		فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ
Farklı İfadeler		
فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ	فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ	فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ
مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَأْمُوسَىٰ إِلَيَّ أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ	أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ يَأْمُوسَىٰ إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ	يَأْمُوسَىٰ إِلَيَّ أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ

Neml sûresinde *فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ* denirken Kaşş ve Tâhâ sûrelerinde ise *فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ* denilmektedir. Birinde *الْإِثْيَانُ* diğerlerinde ise *الْإِثْيَانُ* kullanılmıştır. Bu iki fiil arasında fark vardır. *مَجِيءٌ بِسُهُولَةٍ* yani "kolaylıkla gelmek" anlamındadır. Dolayısıyla kendi yolunu izleyerek gelen sele *أَتَى/etiyyun* veya *أَتَوَى/eteviyyun* denir.<sup>48</sup> Yabancı kişiye de sele benzetildiği için *etâviyyun* denilmektedir. *إِثْيَانٌ/ityan* sözcüğü bizzat gelmek için kullanıldığından emirle veya planla getirmek için de kullanılmaktadır. Lügat sahipleri bu kelimeleri birbiriyle, yani *أَتَى* fiilini *جَاءَ* ile, *جَاءَ* fiilini de *أَتَى* ile tefsir ederler. Ancak onlar *أَتَى* 'nın bazı çekimlerinde suhulete delalet ettiğini zikrederler. Örneğin *الطَّرِيقُ الْمَيْتَاءُ* tabirinin "herkesin yürüyebileceği yol" olduğunu söylerler. Bu da kolaylığına delalet eder. Suyun depolanacağı yere gideceği yolu yapınca *أَتَيْتَ الْمَاءَ* denir. Bunda da "suyun akması için kolaylaştırma" vardır.<sup>49</sup> Ayrıca hem iyi hem kötü hem somut hem de soyut şeyler için de kullanılmaktadır. Kur'ân'da *إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ* "Eğer Allah'ın azabı size gelirse ya da kıyamet size gelirse",<sup>50</sup> *أَتَى أَمْرُ اللَّهِ* "Allah'ın emri geldi",<sup>51</sup> *فَأَتَى اللَّهُ* "Allah da onların binalarını temellerinden getirdi/söküp attı"<sup>52</sup>

<sup>48</sup> Isfahānī, *el-Mufredāt*, 8.

<sup>49</sup> Ibn Manzūr, *Lisānu'l- 'arab*, 1/21 *أتى* mad.; Ayrıca bk. Sāmarrāi, *Lemesātun beyāniyyetun*, 97.

<sup>50</sup> el-En 'ām 6/40.

<sup>51</sup> en-Nahl 16/1.

<sup>52</sup> en-Nahl 16/26.



âyetlerinde geçen أتى fiili bu anlamda kullanılmıştır. Kur'ân'ın bazı yerlerinde أتى fiili جاء anlamında kullanılırken bazı yerlerde de أتى fiili جاء anlamında kullanılmıştır. Örneğin Nisâ' sûresinde geçen يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ أَلَمْ يَأْتِكُمْ أَلَمْ يَأْتِكُمْ أَلَمْ يَأْتِكُمْ أَلَمْ يَأْتِكُمْ أَلَمْ يَأْتِكُمْ ifadesindeki إتيان ile Meryem sûresinde geçen لَقَدْ جِئْتَنِي شَيْئًا غَرِيْبًا مَّجِيًّا âyetinde geçen مَجِيًّا aynı anlama gelmektedir. Ancak جاء/cae fiilinin أتى fiilinde olduğu gibi أَتَيْنَا şeklinde "verdik" manasındaki kullanımı yoktur. Öbür taraftan وَجَاءَ رَبُّكَ âyeti anlamca اللهُ أتى gibidir. Dolayısıyla جاء/cae fiilinin mastarı olan مَجِيًّا/meci' de إتيان/ityan gibidir. Ancak مَجِيًّا/meci' /إتيان/ityandan daha geneldir. Çünkü إتيان/ityan suhuletle/kolaylıkla gelmez.<sup>53</sup> İtyan bazen elde edilmemiş olsa da kast itibariyle getirilmek istenen şeyler için söylenebilirken مَجِيًّا/meci' ise sadece meydana gelen şeyler için kullanılabilir. جاء/cae fiili hem somut hem soyut şeyler için kullanıldığı gibi bizzat bir emir ile gelen, yer iş veya zamanı kasteden için kullanılmaktadır.

Hülâsa her üç âyetin farklı ifadelerle anlatmaya çalıştığı şey bir bütün olarak Hz. Mûsâ'nın Medyen'den çıkarken ailesiyle beraber Tuvâ denilen yere geldiği, orada bir ateş gördüğü ve ailesine "siz burada durun belki ben size ısınmanız için ondan bir köz getiririm veya ateşte bir haber ya da bir hidayet bulurum" dediği ifade edilmektedir. Ancak farklı yerlerde geçen bu konu yukarıdaki âyetlerde de görüldüğü gibi farklı ifadelerle anlatılmaktadır. Bu farklılıkların sebebi nedir? diye sorulacak olursa aslında buna cevap olarak her birinin anlatıldığı yerdeki âyet grubunun ahengi ve insicamı içerisinde ifade edildiğini veya her birinde olayın farklı bir yönünün vurgulandığını söylemek mümkündür.

Ayrıca Hz. Mûsâ'nın ateşi nerede gördüğü konusunda Kaşaf 29. âyette مِنْ جَانِبِ الطُّورِ "Tûr'un yanında" derken 30. âyette مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ "oraya varınca sağ taraftaki vadinin kıyısından kendisine seslenildiği" ifade edilmektedir. Tâhâ 12. âyette kendisinin ateşin yanına vardığında vadinin kıyısından kendisine seslenildiği ve إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى "Kuşkusuz sen iki kez kutsanmış vadisinde" denilerek Tuvâ vadisinde olduğu söylenmektedir. Aynı konunun geçtiği Neml sûresinde ise olayın nerede geçtiğinden hiç bahsedilmemektedir.<sup>54</sup>

Hz. Mûsâ ateşin yanına varınca vadinin sağ yanındaki bir ağaçtan kendisine seslenildi. Tâhâ sûresinde Yüce Allah'ın kendisine "Ey Mûsâ!" "Ben şüphesiz senin Rabbinim; ayağındakileri çıkar, çünkü sen, kutsal bir vadi olan Tuva'dasın." "Ben seni seçtim; artık vahyolunanları dinle." şeklinde, Neml sûresinde : "Ateşin yanında olan ve çevresinde bulunanlar mübarek kılınmıştır. Alemlerin Rabbi olan Allah münezzehtir "Ey Musa! Gerçek şu ki, ben, güçlü ve hakîm olan Allah'ım" şeklinde

<sup>53</sup> Isfahânî, *el-Mufredât*, 103.

<sup>54</sup> bk. en-Neml 27/7-10.



Kaşas sûresinde ise, “Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah’ım.” ifadeleriyle seslenilmiştir.

Kur’ân’ın bir konuyu farklı ifadelerle ele alması onun i’câzının bir göstergesidir. Çünkü aynı konuyu farklı yerlerde farklı ifadelerle ortaya koyarken muarızlarından onun sadece bir yerinde geçen benzerini getirmelerini istemektedir. Muarızlar onun bir yerdeki benzerini ortaya koymaktan aciz iken Kur’ân aynı konuyu birden fazla yerde birbiriyle çelişmeyecek şekilde farklı ifadelerle ortaya koymaktadır. Hatta Kur’ân bir konuyu bu şekilde farklı yerlerde farklı ifadelerle anlatarak âyetlerin birbirini te’yit edip anlatımın zenginleşmesini sağlamaktadır.

### Üçüncü Örnek: Hz. Mûsâ’nın Asasının Yılana Dönüşmesi

Hz. Mûsâ ilk vahiyle karşılaştığı zaman Allah kendisine elindeki asasını kastederek “elindeki nedir?” diye sormuştu. Hz. Mûsâ da asası olduğunu ve ne işe yaradığını anlatmaya başlamıştı. Bunun üzerine Allah ondan asasını yere atmasını istemiş ve o, yere atınca asa yılana dönüşmüştü. Hz. Mûsâ bundan korkup geri çekilmişti. Allah kendisine korkmamasını söylemiş, sonra da asasının eski haline döndürerek onu tekrar eline almasını istemişti.<sup>55</sup> Daha sonra Hz. Mûsâ Firavun’un sarayında ilk tebliğinde bulunduğu zaman Firavun onu sihirbazlarla düelloya çağırmıştı. O bu meydan okumada daha önce yaptığı gibi asasını yere atmış, asası yılana dönüşmüş ve sihirbazların sihrini yenmişti. En az iki kez gerçekleşen bu olay Kur’ân’da çeşitli ifadelerle anlatılmaktadır. Bunlar aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi beş farklı yerde geçmektedir.

Kaşas 28/31	Neml 27/9	Şu‘arâ’ 26/32	Tâhâ 20/20	A‘râf 7/107
وَأَنْ أَلْقَى عَصَاكَ فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ ...	وَأَلْقَى عَصَاكَ فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ ...	فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ نُعْبَانٌ مُّبِينٌ	فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى	فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ نُعْبَانٌ مُّبِينٌ
<b>Benzer İfadeler</b>				
		فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ نُعْبَانٌ مُّبِينٌ		فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ نُعْبَانٌ مُّبِينٌ
	تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ	تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ		
<b>Farklı İfadeler</b>				
تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ	تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ	فَإِذَا هِيَ نُعْبَانٌ مُّبِينٌ	فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى	فَإِذَا هِيَ نُعْبَانٌ مُّبِينٌ

Hz. Mûsâ’nın asasının yılana dönüşmesi A‘râf ve Şu‘arâ’ sûrelerinde فَأَلْقَى عَصَاهُ şeklinde ifade edilirken, Tâhâ sûresinde فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى, Neml sûresinde وَأَنْ أَلْقَى عَصَاكَ فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ ise Kaşas sûresinde ise وَأَنْ أَلْقَى عَصَاكَ فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ

<sup>55</sup> Tâhâ 20/17-21.



جَانُّ şeklinde dile getirilmektedir. Görüldüğü gibi asanın yılanı dönüşmesi bazı yerlerde جَانُّ , bazı yerlerde حَيَّةٌ تَسْعَى , bazı yerlerde ise نُعْبَانٌ مُبِينٌ şeklinde birbirinden farklı şekillerde ifade edilmektedir. Bu mesele aynı zamanda müşkilü'l-Kur'ân'a da konu olmuştur. Müfessirlerin çoğu asanın yılanı dönüşmesini ifade eden âyetlerde yılanın üç farklı sıfatla vasıflandığı halde aynı şeyin kastedildiğini söylemişlerdir. Çünkü her üç kelime de yılan anlamındadır. Ancak bazı müfessirler yılanın bu şekilde farklı sıfatlarla vasıflanması onun farklı şekillerde görüldüğünü ifade etmek için kullandığını ileri sürmüşlerdir. Bununla ilgili yapılan yorumlarda yılanın hızlı ve çevik oluşu için başka bir isim, büyük ve ürkütücü oluşu için ise başka bir isim kullanıldığı ifade edilmektedir.<sup>56</sup> İfadelerin farklılığına işaret eden müfessirler نُعْبَانٌ مُبِينٌ kelimesinin erkek ve büyük yılanlar,<sup>57</sup> جَانُّ kelimesinin küçük ve hızlı yılanlar,<sup>58</sup> حَيَّةٌ تَسْعَى kelimesinin ise erkek, dişi, irili ufaklı tüm yılanlar için<sup>59</sup> kullanıldığını söylemişlerdir. Aslında asanın yılanı dönüşmesinin farklı şekillerde ifade edilmesi kelimenin geçtiği yerle bağlantılıdır. Zira, Hz. Mûsâ'nın ilk vahiy aldığı zamanı anlatan âyetlerin birinde esasını yere attığında onun yılanı dönüşmesi حَيَّةٌ تَسْعَى, diğer iki ayette ise جَانُّ şeklindedir. Bunun Hz. Mûsâ'yı bile korkutacak büyüklükte ve hızlı olduğunu ifade etmek için kullanıldığını göstermektedir.<sup>60</sup> Zira Hz. Mûsâ ilk defa Tûr'da elindeki esasını yere bıraktığı zaman onun bir yılanı dönüştüğünü gördüğünde korkmuştur. Âyette geçen, "قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سَبِيْرَتَهَا الْأُولَى" "Dedi ki onu al ve korkma, biz sana onu ilk haline döndüreceğiz."<sup>61</sup> ifadesi bunu açıkça göstermektedir. Hz. Mûsâ'nın, Firavun'la ilk karşılaştığı zaman esasının yılanı dönüşmesi için kullanılan نُعْبَانٌ مُبِينٌ ifadesi de yılanın Firavun'u korkutacak kadar büyük olduğunu anlatmak içindir. Kaşas ve Neml sûrelerinde geçen âyetlerde ise Hz. Mûsâ sihirbazlarla düellosunda onların yere attıkları iplerin sihirle yılan gibi hareket ettiklerini görünce ürkmüş, Allah da ondan endişelenmemsini ve esasını yere bırakmasını emretmiştir. Bunu anlatan âyette ise bu durum جَانُّ şeklinde ifade edilmiştir. Bu da yılanın küçük ve hızlı olduğunu ifade etmektedir.<sup>62</sup> Tâhâ suresinde yılanın حَيَّةٌ تَسْعَى olarak vasıflanması öncelikle onun canlı ve hareketli olduğuna işaret edilmektedir.

<sup>56</sup> Muḥammed Cemâluddîn Kaşimî, *Mehâsinu't-te'vîl* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye 1424/2003), 5/163;7/520; Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2/104; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/286; Suyûtî, *el-Itkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 3/50.

<sup>57</sup> Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/16-17; 19/70.

<sup>58</sup> Ebû'l-Leys Nasr b. Muḥammed b. Aḥmed b. İbrahim Semerḳandî, *Tefsîru's-Semerḳandî-Baḥru'l-ülûm* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413/1992), 2/490.

<sup>59</sup> Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 2/104.

<sup>60</sup> Nurettin Çiftçi, *Kur'ân'm Kur'ân'la Tefsiri*, 264-265.

<sup>61</sup> Tâhâ 20/21.

<sup>62</sup> bk. Semerḳandî, *Baḥru'l-ülûm*, 2/490.



Çünkü bir önceki âyette de asadan bahsedilmekte ve onun camid olduğuna vurgu yapılmaktadır. Diğer âyetlerde ise حَيَّةٌ تَسْعَى şeklindeki canlı olan yılan için نُعْبَانٌ مُّبِينٌ ifadesi kullanılarak korkunç büyüklükte olduğuna ve حَيَّةٌ تَسْعَى ifadesiyle de küçük ama çok hızlı olduğuna işaret edilmektedir.<sup>63</sup>

### Dördüncü Örnek: Yed-i Beyza Mucizesi

Hz. Mûsâ'ya verilen dokuz mucizeden biri de onun elinin bembeyaz olup parlamasıdır. Kur'ân'ı Kerim'de bu olay birden fazla yerde geçmektedir. Konu ile ilgili âyetler ve bu âyetlerde geçen benzer ve farklı ifadeler şu şekildedir:

Tâhâ 20/22	A'raf 7/108	Şu'arâ' 26/33	Neml 27/12	Kaşâş 28/32
وَاصْنُمَّ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجُ بَيضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَى	وَنَزَعُ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيضَاءٌ لِلنَّاطِرِينَ "	وَنَزَعُ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيضَاءٌ لِلنَّاطِرِينَ	وَأَدْخَلَ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجُ بَيضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ ...	اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجُ بَيضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاصْنُمَّ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ...
<b>Benzerlikler</b>				
	وَنَزَعُ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيضَاءٌ لِلنَّاطِرِينَ	وَنَزَعُ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيضَاءٌ لِلنَّاطِرِينَ		
تَخْرُجُ بَيضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ			تَخْرُجُ بَيضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ	تَخْرُجُ بَيضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ
<b>Farklılıklar</b>				
وَاصْنُمَّ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ			وَأَدْخَلَ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ	اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ

Hz. Mûsâ'nın elinin parlaması benzerlikleri ve farklılıklarıyla yukarıdaki beş âyette geçmektedir. Hz. Mûsâ'ya elini koynuna sokması ile ilgili emir Tâhâ 22. âyette وَاصْنُمَّ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ, Neml 12. âyette وَادْخُلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ, Kaşâş 32. âyette ise اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ şeklinde geçmektedir. Görüldüğü gibi âyetlerde üç farklı emir kullanılmıştır. Bunların ilki olan Tâhâ 22. âyette geçen اصْنُمَّ emri koy, sok, yapıştır gibi anlamlara gelmektedir. Yani burada Hz. Mûsâ'dan asayı taşıdığı elini gömleğinin cebinden koynuna sokup vücuduna yapıştırılması istenmiştir.<sup>64</sup> ادْخُلْ de اسْلُكْ da "sok" anlamına gelmekte ancak iki bu fiil arasında da fark vardır. دَخَلَ fiili umum ifade ederken yani genel anlamda "girdi" anlamına gelirken, سَلَكَ fiili ise anlam olarak daha özel olup yol tutmak, davranış sergilemek, sokmak, girdirmek gibi anlamlara gelir. "İpliğin iğneye

<sup>63</sup> Zekeriyâ 'Alî Maḥmūd el- Hızır, "Kutūfun mine'l-müteşābihi'l-lafzī fi kissati seyyidina Mūsā (a.s.)", *Mecelletu Cāmi'atu Ummu'l-Ḳurā li 'ulūmi'ş-Şerī'ati ve'd-Dirāsāti'l-İslāmiyye* 50 (1431/2009), 20-21.

<sup>64</sup> Muḥammed Taḥir b. 'Aşūr, *Tefsīru't-taḥrīr ve't-tenvīr* (Tūnus: ed-Dār et-Tūnusiyye li'n-Neşr, 1984), 16/208.



geçirilmesi" için سَلَّكَ خَيْطًا فِي إِبْرَةٍ "karmaşık bir işi çözmek, halletmek" için سَلَّكَ أَمْرًا "yola girme" için de سَلَّكَ الطَّرِيقَ ifadesi kullanılmaktadır.<sup>65</sup> Dolayısıyla girilen yolun veya yerin hazır, kolay ve rahat olması söz konusu ise سَلَّكَ fiili kullanılmaktadır.

Bu anlamda سَلَّكَ fiilinin Kur'ân'daki anlamına bakıldığında Nûh 20. âyette geçen لَسْتَلُّوا مِنْهَا سُبُلًا فَجَاجًا ifadesi dikkat çekicidir. Yine bu kelimeyi daha geniş açıklayan الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ 67 ve 66 وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِي أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ فَجَاجًا şeklinde, başka سَلَّكَ fiilinin kullanımında kolaylığın esas alındığı görülmektedir. Aynı anlamda سَلَّكَ fiili bir âyette نَمَّ كَلْبِي مِنْ كَلِّ الشَّمْرَاتِ فَاسْتَلْكِي سُبُلَ رَبِّكَ ذُلًّا يَخْرُجُ مِنْ بَطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ 68 bir âyette de şeklinde geçmektedir. 69 أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ 69. Âyetlerde görüldüğü gibi yola girme سَلَّكَ fiili ile kullanılmıştır. Zira دَخَلَ fiili burada kullanılmaz. Daha başka âyetlerde de kolay giriş için سَلَّكَ fiilinin kullanıldığı görülmektedir. Bütün bunlardan سَلَّكَ fiiliyle kolaylığın esas alındığını söylemek mümkündür. Kaşas sûresinde سَلَّكَ fiilinin kullanılmasına gelince orada Hz. Mûsâ kıssası anlatılırken hep korku ön plandadır. Önce annesinin onu korkuyla kayığa koymasıyla bu serüven başlamaktadır.<sup>70</sup> Daha sonra Hz. Mûsâ'nın birini öldürdükten sonra korkuyla şehirde geceyi geçirmesi<sup>71</sup> ve ardından korkuyla Medyen'e gitmesiyle devam etmektedir.<sup>72</sup> Yine orada yanında çalıştığı Salih zatın kendisini teskin ederken korkma<sup>73</sup> demesi, Medyen'den çıkarken de korkuyla yol aldığı ve ilk vahiy aldığı zaman elindeki asasını yere bıraktığında asanın yılanı dönüşmesi esnasındaki irkilmesi<sup>74</sup> ve Allah'ın kendisine tebliğ görevini verip Firavun'a gitme emrini verdiği esnada da "ben onlardan birini öldürdüm beni öldürmelerinden ve beni yalanlamalarından korkuyorum"<sup>75</sup> demesi onun korkularının devam ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu sûrede kıssanın anlatımında Hz. Mûsâ'nın korkularının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu sebeple bu sûrede anlatılan bütün bu korku dolu olaylardan sonra bir nevi Allah kendisini rahatlatacak bir ifadeyle ona اسَلِّكَ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ buyurmaktadır. Neml sûresinde ise böyle bir durum yok ve orada وَأَنْجَلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ şeklinde daha genel bir anlam ifade eden دَخَلَ fiili

<sup>65</sup> Ibn Manzûr, *Lisānu'l- 'Arab*, 23/2073 سلك md.

<sup>66</sup> el-Enbiyā' 21/31

<sup>67</sup> Tāhā 20/35

<sup>68</sup> en-Nahl 16/69

<sup>69</sup> ez-Zumer 39/21.

<sup>70</sup> el-Kaşas 28/7.

<sup>71</sup> el-Kaşas 28/18.

<sup>72</sup> el-Kaşas 28/21.

<sup>73</sup> el-Kaşas 28/25.

<sup>74</sup> el-Kaşas 28/31.

<sup>75</sup> el-Kaşas 28/33-34.





kullanılmaktadır. Bu da Kur'ân'da kullanılan hiçbir kelimenin gelişigüzel seçilmediğini her bir kelimenin sûrenin insicamına uygun olduğunu göstermektedir.

Hz. Mûsâ'nın elini koynundan çıkardığında elinin parlamasıyla ilgili A'râf 108 ve Şu'arâ 33. âyetlerde *فَأَنزَعُ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيضَاءٌ لِلنَّظِيرِينَ* ifadesi geçerken Tâhâ 22, Neml 12 ve Kaşâş 32. âyetlerde ise *تَخْرُجُ بَيضَاءٌ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ* ifadesi geçmektedir. *تَخْرُجُ* fiili, sıyırmak, çekip almak, çıkarmak anlamlarına gelmektedir.<sup>76</sup> *تَخْرُجُ* fiili de herhangi bir yerden, şehirden, evden veya elbiseden çıkmak için kullanılmaktadır. Kelimenin sülasi mezidi olan *أَخْرَجَ* de *مِنْ* harfi ceriyle kullanılmakta olup bir şeyi bir yerden çıkarmak anlamına gelmektedir.<sup>77</sup> *تَخْرُجُ* fiilinin kullanıldığı âyetlerde önce *أَدْخُلْ*, *أَدْخُلْ* veya *أَسْأَلُكَ* fiili kullanılırken *تَخْرُجُ* fiilinin kullanıldığı âyetlerin öncesinde böyle bir kullanım yoktur.

Âyetlerden anlaşıldığı kadarıyla bu olay tıpkı Hz. Mûsâ'nın asasının yılanla dönüşmesi gibi en az iki kez gerçekleşmiştir. Her iki mucize de önce Tuvâ'da onun ilk vahiyle karşılaşması esnasında sonra da Firavun'un sarayında gerçekleşmiştir. Hem olayların farklı zamanlarda gerçekleşmesi hem de Kur'ân'ın farklı dönemlerde inen sûrelerinde geçmesi konunun farklı lafızlarla anlatılmasına sebep olmuştur. Özellikle Kaşâş sûresinde hakim olan korku sonrası kendisine verilen bu mucizede elinin parlamasının *مِنْ غَيْرِ سُوءٍ* ifadesiyle anlatılması onun suçsuzluğuna veya pişmanlığına ve nasuh bir tevbe ile tevbe ettiğine işaret etmektedir. Böylece bu mucizeyle aslında Hz. Mûsâ aynı zamanda teskin edilmiş ve korkulardan emin kılınmıştır denilebilir. Firavun'un sarayında elinin bu şekilde parlaması Firavun'un onu suçlamasına fırsat vermemesine sebep olmuştur. Çünkü parlayan el Hz. Mûsâ'nın kendisiyle bir adam öldürdüğü eldir.

## Sonuç

Kur'ân'da bazen benzer, bazen de farklı lafız ve ifadelerle tekrar edilen birçok konu bulunmaktadır. Bu durum her Kur'ân okuyucusunun dikkatini çekmekte, özellikle de Kur'ân karşıtı insanlarda onda çelişkiler olduğu vehmine sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu konu üzerinde önemle durulması gereken bir mesele olarak öne çıkmaktadır.

Hz. Mûsâ kıssası bağlamında lafzî müteşâbih konusunu ele aldığımız bu çalışmada sadece Hz. Mûsâ'nın ilk vahiy aldığı zaman başından geçenleri anlatan âyetleri inceledik. Bu âyetlerde Hz. Mûsâ'nın ailesiyle

<sup>76</sup> Ferâhidî, *Kitâbu'l-âyn*, 4/211; Ibn Manzûr, *Lisânu'l-ârab*, 49/4395.

<sup>77</sup> Isfahânî, *el-Mufredât*, 135.



Medyen'den çıkıp giderken bir gece yolda bir ateş görmesiyle başlayıp, ailesini bırakarak ateşe doğru gitmesinden, ateşin yanına varınca vadinin sağ yanındaki bir ağaçtan kendisine seslenilmesinden ve orada meydana gelen iki önemli mucizeden bahsedilmektedir. Bu mucizeler; elindeki asayı yere bırakınca asanın yılanı dönüşmesi ve elini koynuna sokup çıkarınca elinin parlamasıdır.

Bu olayların her biri Kur'ân'ın birden fazla yerinde farklı ifadelerle anlatılmaktadır. Kur'ân'ın farklı yerlerinde geçen benzer ifadelerin birbirinin müteradifi olduğunu kabul edip aynı anlamı verenler olduğu gibi Kur'ân'da müteradif kelimelerin olmadığını ve her bir ifadenin farklı bir anlam taşıdığını ileri sürenler de olmuştur. Aynı durum müşterek lafızlar için de geçerlidir. Müşterek lafızların alternatif anlamları barındırması bir müşterek lafzın aynı anda tüm bu manaları kastedip etmeyeceği veya bir kelimenin geçtiği yerde bu manalardan hangisinin tercih edileceği konusu problem teşkil etmektedir.

Bilindiği gibi Kur'ân konularına ayrılmış bir kitap değildir. Ondaki birçok konu farklı yerlerde ele alınmış, adeta her bir konu ile ilgili âyetler onun içine serpiştirilmiştir. Farklı yerlerde geçen aynı konu ile ilgili âyetler bazen birbirini tamamlarken bazen birbirini açıklamakta bazen de aynı ifadelerle veya farklı ifadelerle tekrar edilmektedir. Ancak her ne kadar konular tekrar ediliyorsa da mutlak manada bir tekrar söz konusu değildir.

Lafzî müteşâbih konusuna giren bu durumla ilgili bazı önemli hususlar göze çarpmaktadır. Bunlardan biri, kıssanın söz konusu kesitinin hangi sûrede geçiyorsa o sûrenin genel muhtevasına ve amacına uygun lafızlar ve ifadeler içermesidir. Bir başka husus, aynı konunun birden fazla yerde anlatılması ve insanın Kur'ân okurken aynı şeyi farklı yerlerde tekrar ettiği halde bir bıkkınlık hissetmemesi, aksine huzur bulması ve kalben mutmain olmasıdır.

Kıssalarda olayın meydana geldiği zaman ve mekan farklılığından dolayı bazen ifadeler farklılaşmaktadır. Zira kıssada kullanılan bu farklı ifadelerde, Hz. Mûsâ'nın ve çevresindekilerin ruh halinin yansıtıldığı hissedilmektedir.

Farklı surelerde geçen kıssanın aynı kesitinde ifade ve anlatım tarzında ilk bakışta aynı şeylerin tekrar edildiği zannedilse de iyice



araştırıldığında özellikle sûrenin genel muhtevası ve Kur'ân'ın bütünlüğü açısından meseleye bakıldığında her sûrede farklı ek bir bilginin var olduğu ve olayın farklı yönlerinin anlatıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla lafzî müteşâbih kapsamına giren bu konu ve diğer benzer konular çok dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır. Çünkü aynı konuyu ele alan benzer veya farklı ifadelerin Kur'ân'ın en önemli edebî üsluplarından biri olduğu izahtan varestedir.

Kur'ân'ın aynı konu ile ilgili farklı âyetlerde farklı ifadeler kullanması onun i'câzı ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Kur'ân aynı konuyu farklı âyetlerde farklı ifadelerle anlattığı halde insanlardan sadece bir yerdeki âyetlerin benzerini getirme konusunda meydan okumaktadır.



## Kaynakça / References

- Âlûsî, Ebû Senâ Şihâbuddîn Maḥmûd. *Rûḥu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ân'il- 'Azîm ve' ş-şeb'î'l-mesâni*. Beyrût: Dâru'l-İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, ts.
- Cevherî, İsmâ'îl b. Ḥammâd el-, *es-Şihâḥ tâcu'l-luḡa ve şihâḥ el-'arabiyye*. thk. Aḥmed 'Abdulḡafûr 'Aṭṭâr. Beyrût: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyi'n, 1399/1979.
- Çiftçi, Nurettin. *Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 2019.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017.
- Ebû Ḥayyân, Esîru'd-Dîn Muḥammed b. Yûsuf b. 'Alî b. Yûsuf el-Endulusî. *Tefsîru'l-baḥri'l-muḥîṭ*. VIII Cilt. Beyrût: Dâru'l-İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, ts.
- Fîrûzâbâdî, Muḥammed b. Ya'qûb. *Ḳamûs'l-muḥîṭ*. Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 2005.
- Ḥalil b. Aḥmed el-Ferâhidî. *Kitâbu'l-'ayn*. thk 'Abdulḡamîd Hindâvî. Beyrût: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1424/2003
- Ḥatîb el-İskâfî, Ebû 'Abdullah Muḥammed b. 'Abdullah el-İsbehânî - thk. Muḥammed Mustafa Aydın. *Durretu't-tenzîl ve ḡurretu't-te'vîl*. Mekke: Câmî'atu Ummu'l-Ḳurâ, 2001.
- Ḥızır, Zekerîyyâ 'Alî Maḥmûd. "Ḳutûfun mine'l-muteşâbihi'l-lafzî fî kışşati seyyidinâ Mûsâ a.s." *Mecelletu Câmî'atu Ummu'l-Ḳurâ li 'Ulûmi'ş-Şerî'ati ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 50 (1431), 95-154.
- Ibn 'Aḳîle, Ebû 'Abdullah Muḥammed b. Aḥmed. *ez-Ziyâdetu ve'l-iḥsân fî 'ulûmi'l- Ḳur'ân*. eş-Şâriḳa, el-İmârât el-'Arabiyyetu'l-Mutteḥide: Merkezu'l-Buḡuş ve'd-Dirâsât, 2006.
- Ibn 'Aşûr, Muḥammed Ṭaḥîr. *Tefsîru't-taḥrîr ve't-tenvîr*. Tûnus: ed-Dâr et-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984.
- Ibnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec 'Abdurrḡmân b. 'Alî. *Funûnu'l-efnân fî 'uyûni'l-Ḳur'ân*, thk Ḥasan Dîyâ'u'd-Dîn 'İtr. Beyrût, Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1408/1987.
- Ibnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec 'Abdurrḡmân b. 'Alî. *el-Mudḥiş*, thk. Mervân Ḳabânî, Beyrût: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2005.
- Ibn Fâris, Ebu'l-Ḥüseyin Aḥmed b. Fâris b. Zekerîyyâ. *Mu'cemu meḳâyisi'l-luḡa*. thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1399/1978.
- Ibn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâ'îl b. 'Omer. *Tefsîru'l-Ḳur'ân'il- 'Azîm*. Beyrût: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2012.



Ibn Keysân, Ebu'l-Hasan b. Keysân en-Nahvî, *Ma'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, thk. Muhammed Maḥmūd Muhammed Şabrî el-Cubbe. Kâhire:Mektebetu'l-İmâm el-Buḥârî li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2013.

Ibn Manzûr, Muhammed b. Mukrim. *Lisânu'l-'arab*. Kâhire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.

Ibn Teymiyye, Taḳiyuddîn Ebû'l-'Abbâs Aḥmed b. 'Abdulḥâlim. *Mecmûu'l-Fetevâ*. thk. 'Âdil el-Cezzâr-Enver el-Bâz. Medine: Mucemme'u'l-Melik Fehd li Ṭaba'atî'l-Muşḥafî's-Şerîf, 1425/2004.

İsfahânî, Ebû'l-Kâsım el-Ḥüseyn b. Muhammed er-Râğıb el-. *el-Mufredât fi ğaribi'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru'l-Ma'ârif, ts.

İşfahânî, Ebû'l-Kâsım el-Ḥuseyn b. Muhammed er-Râğıb el-. *Muḳaddimetu câmi i't-tefâsîr*, thk. Aḥmed Ḥasan Ferhât. Kuveyt: Dâru'd-Da've, 1405/1984.

Ḳâsımî, Muhammed Cemaluddîn. *Mehâsinu't-te'vîl*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.

*Kur'ân-ı Kerim Meâli*, Çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.

Ḳuṭub, Seyyid. *Fî Zülâli'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru's-Şurûḳ, 1425/2004.

Muḳâtil b. Süleymân. *Tefsîru Muḳâtil b. Süleymân (et-Tefsîru'l-Kebîr)*. Beyrût: Muessetu't-Tarihî'l-'Arabî, 1423/2002.

Nahvî IbnKesyân, Ebû'l-Hasan b. Keysân. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*. Kâhire Mektebetu'l-İmâm el-Buḥârî Li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2013.

Neḥḥâs, Ebû Ca'fer Aḥmed b. Muhammed. *Me'âni'l-Kur'ân'il-Kerîm*. thk. Muhammed 'Alî eş-Şâbûnî. Mekke: Merkezu İhyâi't-Turâsî'l-İslâmî, 1988.

Okumuş, Mesut vd. *Tefsir: El Kitabı*. ed. Mehmet Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. bs., 2012.

Özdaş, Haşim. *Anlam ve Yorum Açısından Lafzî Müteşâbih âyetler*. Ankara: İlahiyât, 2021.

Özdaş, Haşim. "Lafzî Müteşâbih Âyetlerdeki Anlam Farklılığı". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2020), 215-249.

Râzî Faḥruddîn Muhammed b. 'Omer b. Ḥüseyn b. Ḥüseyn b. 'Ali et-Teymî el-Bekrî er-, *Mefâtiḥu'l-ğayb (Tefsîru'l-kebîr)*, thk. Seyyid 'İmrân. Kâhire: Dâru'l-Ḥadîs, 2012.

Reşîd Rıdâ, Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Ḥakîm (tefsîru'l-menâ)*. Mışır: Dâru'l-Menâr, 1367/1947.



Sāmerrāī, Muḥammed Fāḍıl Şālih. *Lemesātun beyāniyyetun fī nuşūşin mine't-tenzıl*. 'Ammān: Dāru 'Ammār, 3. Basım, 1423/2002.

Sāmerrāī, Muḥammed Fāḍıl Şālih. *et-Ta'bīru'l-Ḳur'ānī*. Beyrūt: Dāru IbnKesīr, 3. Basım, 1439/2017.

Semerḳandī, Ebū'l-Leys Naşr b. Muḥammed b. Aḫmed b. İbrāhīm. *Tefsīru's-Semerḳandī-Baḫru'l-'ulūm*. Beyrūt: Dāru'l-Kutubī'l-İlmiyye, 1413/1992.

Suyūṭī, Ebū'l-Faḍl Celāluddīn 'Abdurraḫman. *el-Itkān fī 'ulūmi'l-Ḳur'ān*. Ḳāhire: el-Mektebetu't-Tevfīkiyye, 2008.

Suyūṭī, Ebū'l-Faḍl Celāluddīn 'Abdurraḫman. *Mu'tereku'l-eḳrān fī i'cāzi'l-Ḳur'ān*. Beyrūt: Dāru'l-Kutubī'l-İlmiyye, 1988.

Suyūṭī, Ebū'l-Faḍl Celāluddīn 'Abdurraḫman. *et-Taḫbīr fī 'ilmi't-tefsīr*. Beyrūt: Dāru'l-Fıkr, 2001.

Şetevī, Fehd b. Şetevī 'Abdulmu'īn. *Delāletu's-siyāk ve eseriha fī tevcihi'l-muteşābihī'l-lafzī fī kışşati Mûsâ*. Mekke: Ummu'l-Ḳurā, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Ṭaberī, Ebū Ca'fer Muḥammed b. Cerīr. *Cāmi'u'l-beyān 'an te'vili āyi'l-Ḳur'ān*. Ḳāhire el-Mektebetu't-Tevfīkiyye, 2004.

Ṭūsī, Ebū Ca'fer Muḥammed el-Ḥasan. *et-Tibyān fī tefsīri'l-Ḳur'ān*. Beyrūt: Dāru İhyāi't-eṭ-Turāşī'l-'Arabī, ts.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Müteşâbih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/204-207. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

Zemaḫşerī, Maḫmūd b. Omer. *el-Keşşāf 'an ḫakā'iki ḡavāmiḍi't-tenzıl ve 'uyūni'l-eḳāvīl fī vucūhi't-te'vīl*. Beyrūt: Dāru'l-Kutubī'l-'Arabī, 2006.

Zerkeşī, Bedruddīn Ebū 'Abdullah Muḥammed b. Bahādır b. 'Abdullah. *el-Burḫān fī 'ulūmi'l Kur'ān*. Beyrūt: Dāru'l-Kutubī'l-İlmiyye, 2011.

